

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยานิพนธ์เรื่องการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหม เป็นการศึกษาค้นคว้าหาแนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของผู้คนที่ยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทยใหญ่ดั้งเดิมที่มีคุณค่าในชุมชนเอาไว้ ดังจะเห็นได้จากวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่ยังคงมีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้ระบบนิเวศชุมชน รวมทั้งการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมไทยดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน ซึ่งผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนได้ใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ เพื่อสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทยใหญ่เอาไว้ โดยมีองค์กรชุมชนเป็นสถาบันหลักในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นให้คงอยู่ ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาจึงได้ทำการการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- 1) แนวความคิดกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
- 2) แนวความคิดระบบนิเวศชุมชน
- 3) แนวความคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 4) แนวความคิดองค์กรชุมชน
- 5) แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง
- 6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เป็นผลมาจากกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของสังคมร่วมสมัย การตระหนักในความต้องการที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของผู้คนในอดีต มุ่งความสนใจอยู่กับผลงานทางศิลปะและอนุสรณ์สถานที่สำคัญเป็นส่วนใหญ่ แต่ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงทศวรรษที่ 1960 ได้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นอย่างรุนแรงในประเทศตะวันตก ทำให้อาคารเก่าแก่และโบราณสถานที่มีคุณค่าหลายแห่งได้ถูกทำลายไป จึงทำให้ผู้คนหันมาตระหนักเกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับลักษณะของสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ ทั้งชีวิตความเป็นอยู่และการทำงาน ตลอดจนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ทางจิตใจ จนเกิดกระแสตื่นตัวที่จะเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควบคู่ไปกับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมเมืองที่เสื่อมสภาพไป

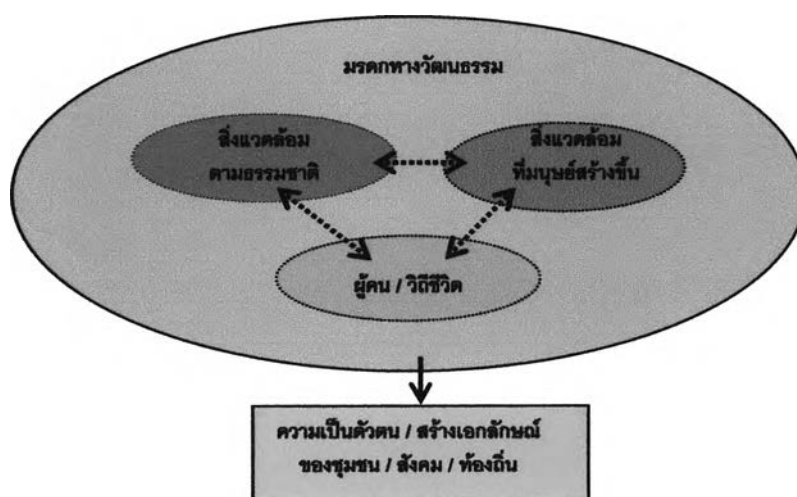
2.1.1 ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto (1998 : 11) ได้กล่าวถึงมรดกทางวัฒนธรรมไว้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมมิได้เป็นเพียงอนุสาวรีย์ อาคารหรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่หมายความรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ผู้คนได้สร้างขึ้นมาทั้งหมด รวมทั้งระบบนิเวศ ซึ่งเป็นเครื่องหมายที่แสดงกิจกรรมและสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้คนในอดีต ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถหามาทดแทนได้ อันแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ICOMOS THAILAND¹ (2006:1) ยังได้ให้ความหมายมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อน อันเป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เป็นผลผลิตที่ได้จากการประดิษฐ์ คิดค้น คัดเลือก ปรับปรุง สร้างสรรค์ของบรรพชน ที่ยึดถือ เรียนรู้ สืบทอดและปฏิบัติกันมาจนถึงในวิถีชีวิตร่วมสมัยที่สาธารณชนเข้าถึงและรับรู้ได้

DANIDA² (อ้างในวรรณศิลป์ พีระพันธุ์ , 2552:2) ได้กล่าวไว้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมหมายถึง พื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมที่สะท้อนถึงโฉมหน้าทางประวัติศาสตร์ ที่สำคัญของมนุษยชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับองค์ความรู้และค่านิยมร่วมกันของสังคม บอกเล่าเรื่องราวที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ กิจกรรมของผู้คน และขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงถึงความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

ที่มา : วรรณศิลป์ พีระพันธุ์ (2552 :2)

¹ ICOMOS Thailand คือ คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาโบราณสถานระหว่างประเทศ

² DANIDA (Denish Development Assistance) คือ โครงการการว่าด้วยความช่วยเหลือและพัฒนาาระหว่างประเทศเดนมาร์ก

นอกจากนี้ Zaki Aslan and Robert Killick (2006 : 9-10) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม คือ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้คนในอดีตที่แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของหลายสิ่งหลายอย่าง โดยมีเนื้อหาและคุณค่าจากพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ความงาม ศิลปะ เทคโนโลยี ศาสนา ความเชื่อ การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน อันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่ยังคงอยู่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความพิเศษและไม่สามารถทดแทนกันได้

2.1.2 ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม

จากที่มาและความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมข้างต้นทาง UNESCO ค.ศ.2003 (อ้างใน William ,2006:80) ได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Tangible Cultural Heritage) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ อันได้แก่ อนุสาวรีย์ งานสถาปัตยกรรม แหล่งโบราณคดี และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ที่เป็นผลผลิตที่มาจาก การสร้างสรรค์ของมนุษย์และสิ่งประดิษฐ์ที่คิดทำขึ้นในอดีตและหลงเหลือมาจากอดีต

2) มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Intangible Cultural Heritage) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้ ได้แก่ สิ่งที่เป็นตัวแทน การปฏิบัติ สัญลักษณ์ การแสดงออก ความรู้ ความสามารถ ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต ที่ชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้น และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 2.1 แสดงถึงประเภทมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรม		
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้		มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้	สามารถเคลื่อนที่ได้	
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	พิพิธภัณฑ์	ดนตรี
อนุสรณ์สถาน	ห้องสมุด	วรรณคดี
พื้นที่ประวัติศาสตร์	ห้องเก็บเอกสารสำคัญ	ขนบธรรมเนียมประเพณี
พื้นที่โบราณคดี	ฯลฯ	ความรู้ความสารถ
กลุ่มอาคาร		งานช่างฝีมือ
สวนประวัติศาสตร์		ศาสนา
ฯลฯ		ความเชื่อ
		ฯลฯ

ที่มา : UNESCO and ICCORM (2003 : 8)

2.1.3 การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างมากในการสงวนรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรอันทรงคุณค่าคงอยู่คู่กับชุมชนสืบต่อไป ซึ่งแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปีค.ศ.1931 ในนามของกฎบัตรเอเธนส์ (Athens Charter) ซึ่งมีหลักการในการสงวนรักษาโบราณสถานและอนุสรณ์สถาน อันเป็นผลงานทางสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และต้องสงวนรักษาไว้เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันประวัติศาสตร์ของชาติ

ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 แนวคิดเรื่องผลประโยชน์สาธารณะแพร่กระจายออกไปมากขึ้น ทำให้มุมมองต่อโบราณสถานขยายกว้างครอบคลุมไปถึงความสำคัญและประโยชน์ใช้สอยทางสังคม จึงก่อให้เกิดกฎบัตรเวนิส (Venice Charter) ว่าด้วยการอนุรักษ์ บูรณะอนุสรณ์สถาน โบราณสถานและแหล่งโบราณสถานขึ้น ในปี ค.ศ.1964 ณ ประเทศอิตาลี โดยมีแนวคิดที่ว่าโบราณสถานหรืออนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ที่ตกทอดมาจากอดีตหลายชั่วอายุคนนั้นมีคุณค่าในฐานะเป็นตัวแทนของอดีต เป็นประจักษ์พยานและหลักฐานของจารีตประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา และเป็นหน้าที่ของคนรุ่นหลังในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นให้คงอยู่ต่อไป โดยมีสาระสำคัญที่มุ่งเน้นการบูรณะและสงวนรักษาคุณค่าแห่งสุนทรียภาพทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน รวมไปถึงแหล่งที่ตั้งของโบราณสถานเป็นพิเศษ เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมที่กลมกลืนของโบราณสถานนั้น จนกลายเป็นแนวทางในการจัดการมรดกทางประวัติศาสตร์ที่หลายประเทศยึดถือสืบต่อกันมา (มณฑิรา หรยางกูร อุณานุกุล , 2004 : 251-252)

แต่ต่อมาในปี ค.ศ.1999 ทาง ICOMOS ได้มีการจัดการประชุมขึ้น ณ ประเทศออสเตรเลีย ได้เกิดกฎบัตรบูร์รา (Burra Charter) ขึ้นมา ซึ่งเป็นกฎบัตรที่ให้ความสำคัญที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งมรดกสถานที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม (Charter for places of cultural significance) ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้

- มรดกสถานเป็นบริเวณหรือสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม ทั้งบริเวณพื้นที่ขนาดใหญ่ หรือบริเวณพื้นที่ขนาดเล็กเช่น รูปแบบอาคารสิ่งก่อสร้าง ซึ่งมีคุณค่าต่อจิตใจของผู้คน เป็นสิ่งที่แสดงถึงคุณค่า พัฒนาการ และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมที่สืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
- กฎบัตรนี้ยังเกี่ยวพันถึงบริเวณสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม ทั้งพื้นที่ขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ที่แสดงออกถึงคุณค่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคม อันก่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีให้แก่พื้นที่ชุมชนด้วย

- ในการอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงคุณค่าของมรดกสถานนั้นๆ รวมไปถึงการระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยไม่จำเป็น หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสถานที่เหล่านั้นให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

- ในการอนุรักษ์ให้ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ในฐานะที่เป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมเป็นผู้มีหน้าที่และสิทธิในการดำเนินการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างเต็มที่

ซึ่งในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นการรักษาไว้ซึ่งพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญและมีคุณค่า จึงได้อาศัยแนวทางในการอนุรักษ์มาเป็นส่วนในการสนับสนุนให้การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ให้เห็นผลชัดเจนมากขึ้น ซึ่งในการอนุรักษ์ชุมชนหรือบริเวณพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น จะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นสำคัญ

1) เหตุผลในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่า และได้สืบทอดส่งต่อกันมาอย่างยาวนานนั้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องรักษาเอาไว้ เพื่อไม่ให้สิ่งที่มีคุณค่าเหล่านั้นสูญหายไปจากชุมชน ด้วยเหตุนี้ Harry Sanoff (1987:44-45) จึงได้ให้เหตุผลในการอนุรักษ์ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของแต่ละชุมชน โดยสรุปได้ 4 เหตุผล คือ

(1) เพื่อรักษาความทรงจำทางวัฒนธรรม เนื่องจากการรักษาอาคารเก่า คือการรักษาหลักฐานทางกายภาพในเชิงประวัติศาสตร์ที่ได้ถ่ายทอดคุณค่า ความสามารถของบรรพบุรุษให้ผู้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเกิดความภาคภูมิใจ

(2) เพื่อรักษาปฏิสัมพันธ์ในชุมชน คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ที่สามารถเห็นได้จากการทำกิจกรรมร่วมกันในสถานที่หนึ่ง ความสัมพันธ์เหล่านี้จะเกิดขึ้นสมบูรณ์เมื่อมีความสมดุลระหว่างคน กิจกรรม และสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชน เช่น การตัดถนนผ่านชุมชน ทำให้ความสมดุลดังกล่าวสูญหายไป การอนุรักษ์ชุมชนและสภาพแวดล้อมเป็นเครื่องป้องกันปัญหาและรักษาความสัมพันธ์ภายในชุมชนเอาไว้ได้

(3) เพื่อคงไว้ซึ่งความหลากหลายของสภาพแวดล้อม เนื่องจากการพัฒนาแบบใหม่ทำให้สภาพแวดล้อมที่เคยมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่นสูญหายไป และมีความคล้ายคลึงกันมากขึ้น จากการใช้วัสดุที่มากจากการผลิตในระบบอุตสาหกรรมที่เข้ามา

แทนที่งานฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งการอนุรักษ์จะช่วยรักษาฝีมือช่างท้องถิ่นเอาไว้ และช่วยให้ชุมชนไม่ต้องพึ่งพาอาศัยการผลิตและเทคโนโลยีที่สูงมากนัก ส่งผลให้ประหยัดเงินทุนและทรัพยากร

(4) เพื่อเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากการอนุรักษ์มีผลให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจได้สองประการคือ เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการสร้างอาคารขึ้นมาใหม่ หากอาคารเก่ายังคงมีสภาพที่ดีอยู่ก็จะเป็นการรักษาทรัพยากรได้ทางหนึ่ง และชุมชนเก่าที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้จะเป็นสถานที่ที่น่าสนใจแก่ผู้มาเยือน และส่วนใหญ่จะมีการเพิ่มพูนรายได้จากการที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามา ซึ่งสามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน

2) ขอบเขตของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

ในการจัดการอนุรักษ์ชุมชนที่ยังคงมีการเจริญเติบโตและเต็มไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ นั้น จำเป็นต้องกำหนดขอบเขตของการจัดการอนุรักษ์ให้ชัดเจน เพื่อที่ว่าจัดการอนุรักษ์จะสามารถสืบทอดกิจกรรมการใช้สอยเดิมหรือเปลี่ยนแปลงการใช้สอยใหม่ที่เหมาะสม ซึ่งเป็นการสืบทอดการใช้งานให้ยังคงอยู่และเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเรียกว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ไม่ตาย ซึ่งในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์นั้น วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ (2546:14) ได้ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมคลองอัมพวาว่า มีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณา 4 ประการประกอบด้วย

(1) องค์ประกอบทางกายภาพที่เหมาะสม ได้แก่ การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของชุมชน การควบคุมการพัฒนาที่เหมาะสม และการปรับปรุงหรือฟื้นฟูบริเวณที่เสื่อมโทรม ให้กลับคืนสภาพที่ดี

(2) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ได้แก่ การพัฒนาการท่องเที่ยวฐานชุมชนตามหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการกระจายรายได้ในชุมชน

(3) องค์ประกอบทางสังคม วัฒนธรรมที่เหมาะสม ได้แก่ การอนุรักษ์วิถีชีวิต และประเพณีที่ดั้งเดิม การฟื้นฟูวิถีชีวิตและประเพณีที่ดั้งเดิมแต่สูญหายหรือเสื่อมไปโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับแม่น้ำ คู คลองให้กลับคืนมารวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมแก่ทุกคนในชุมชน

(4) องค์ประกอบทางการเมืองการปกครองที่เหมาะสม ได้แก่ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนา และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย

ปิ่นราชย์ กาญจนันชฐิติ (2540:7) ได้กล่าวว่า การจัดการอนุรักษ์ชุมชน

ต้องมีการคำนึงถึงชุมชนโดยรวม ซึ่งจะต้องมีสภาพน่าอยู่ และมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่กับสภาพแวดล้อมที่ผู้คนที่ได้สร้างขึ้น และชุมชนในความหมายของ คาร์ณี บัญชรเทวกุล (2552:17) กล่าวเอาไว้ว่า “ชุมชนไม่ได้หมายถึงกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการผสมผสานของ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์, การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม, ความผูกพันร่วมกันของผู้คนในชุมชน

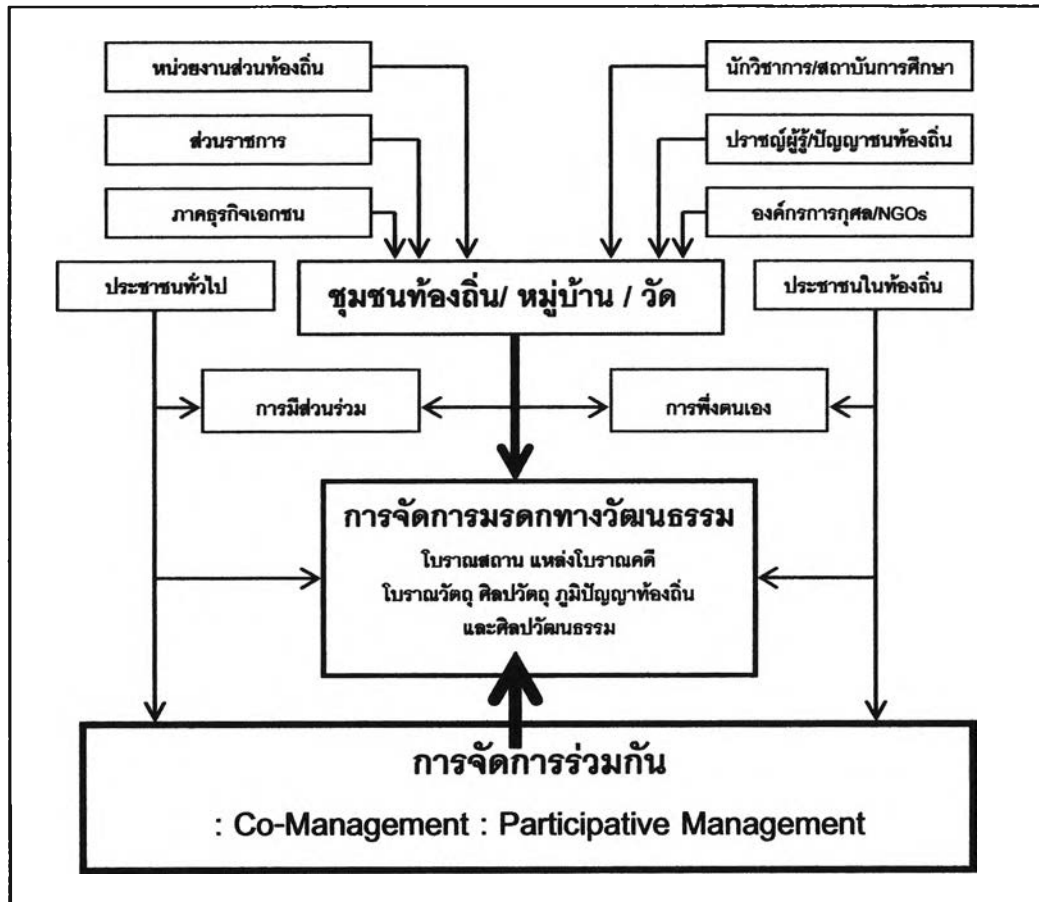
3) กระบวนการในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

กระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น ให้มีความสำคัญกับการจัดการโดยชาวบ้านหรือผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการสร้างความพึงพอใจและความประทับใจในภูมิหลังของท้องถิ่นให้กับชุมชน แต่ถึงอย่างไรก็ตามในการจัดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น ต้องอาศัยหลักการสร้างดุลยภาพระหว่างการใช้สอยกับการคุ้มครอง การพัฒนากับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชน เพื่อให้เกิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอย่างยั่งยืน (สายันต์ ไพชาญจิตร ,2551 :155-156)

ด้วยเหตุนี้ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ (2546:61) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ชุมชน โดยวิธีคิดรูปแบบใหม่ที่ต้องเน้นความสำคัญกับชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่ชุมชนเป็นหลัก ต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และดึงส่วนที่ผู้คนในชุมชนคิดให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สร้างความรู้ความเข้าใจที่ท้องถิ่นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้

นอกจากนี้ สายันต์ ไพชาญจิตร (2551:205-207) ได้เสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการจัดการโดยผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้คนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนอย่างยั่งยืนสืบต่อไปในอนาคต โดยอาศัยกระบวนการการฟื้นฟูความรู้ความสามารถของผู้คนในท้องถิ่นในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ดังแสดงด้วยแผนภาพที่ 2.2

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : สายันต์ ไพชาญจิตร (2551:207)

สรุปแนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนนั้น มิใช่เป็นเพียงแค่การรักษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่หมายรวมถึงไปถึงการรักษาระบบนิเวศที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนทั้งหมด โดยอาศัยภูมิปัญญา องค์ความรู้ดั้งเดิมของผู้คนในพื้นที่ชุมชน รวมไปถึงการประสานความร่วมมือระหว่างผู้คนในพื้นที่ชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชุมชน

2.1.4 การพิจารณาคูณค่าเพื่อการจัดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

การประเมินคุณค่าในการจัดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม คือ เหตุผลที่ใช้พิจารณาว่ามรดกทางวัฒนธรรมนั้น มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด การพิจารณาคูณค่าเป็นเสมือนการมองเป้าหมายของการจัดการอนุรักษ์เพื่อการพัฒนา กล่าวคือเป็นการประเมินคุณค่าที่ให้แก่ชุมชน

โดยมองการอนุรักษ์เป็นเครื่องมือในการรักษาหรือส่งเสริมให้เกิดคุณค่านั้นๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากการอนุรักษ์ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างโดดเดี่ยวโดยปราศจากความร่วมมือจากชุมชน

ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานนั้นจะมีระบบคุณค่าในตัวเองที่เกิดจากการสั่งสมทางวัฒนธรรมของกลุ่มอย่างยาวนาน ซึ่งคุณค่าที่เป็นที่ยอมรับและรับรู้ร่วมกัน ซึ่งแตกต่างจากทัศนคติ เพราะเป็นการประเมินจากองค์ประกอบข้อเท็จจริงและอรรถประโยชน์แท้ๆ ดังนั้น ในการจัดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจึงต้องมีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคุณค่าต่างๆ เหล่านี้เข้าด้วยกัน เพราะการจัดการอนุรักษ์ชุมชนแตกต่างจากการอนุรักษ์โบราณสถานตรงเครื่องมือในการอนุรักษ์ ที่ใช้คนและกิจกรรมในการรักษาคุณค่ามากกว่าใช้เทคนิคและวิธีการ (ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, 2539:32)

ด้วยเหตุนี้ ทาง UNESCO (2003 : 7-32) จึงได้ใช้การประเมินคุณค่าเพื่อตัดสินใจเลือกวิธีการและแนวทางในระดับต่างๆ โดยมากใช้ ความหายาก การเป็นต้นแบบทางด้านเทคนิค การก่อสร้าง ความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรือบุคคลทางประวัติศาสตร์มาเป็นข้อพิจารณา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Value) มีความเกี่ยวข้องกับการรับรู้ของผู้คนต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

(1) คุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์ (Identity value) ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ การจดจำและมีความเกี่ยวข้องทางด้านสังคมที่มีต่อมรดกเป็นพิเศษ ซึ่งอาจหมายถึงความรวมถึงร่องรอยดังต่อไปนี้ อายุ จารีตประเพณี ความต่อเนื่อง ความทรงจำ ความมีคุณค่าต่อจิตใจ จิตวิญญาณ ศาสนา รวมไปถึงความเป็นชาตินิยม ซึ่งการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องของคุณค่าทางด้านเอกลักษณ์อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงในการอนุรักษ์แหล่งมรดก คุณค่าเหล่านี้สามารถนำเสนอได้โดยผ่านการศึกษาและอบรม

(2) คุณค่าทางด้านศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือคุณค่าทางวิชาการ (Relative artistic or Technical) คุณค่ากลุ่มนี้มีพื้นฐานจากการวิเคราะห์คุณค่าที่มาจากการประเมินความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยทางวิทยาศาสตร์และการวิเคราะห์ต่างๆ ความสำคัญในรูปแบบ เทคนิค โครงสร้าง รวมไปถึงแนวคิดในด้านการใช้สอยทางการฝีมือ คุณค่าทางด้านศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือคุณค่าทางวิชาการ เป็นผลมาจากการค้นคว้าพิสูจน์ความสำคัญของ

แหล่งมรดกที่มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งคุณค่านี้ได้นำเสนอพื้นฐานในการแบ่งแยกประเภทและการจัดบันทึก ตลอดจนการวางยุทธวิธีเพื่อการปฏิบัติในการบำรุงรักษา

(3) *คุณค่าทางด้านความหายาก (Rarity value)* ใช้การพิจารณาจากจำนวนในยุคหรือรูปแบบเดียวกันที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งมีความเป็นตัวแทนหรือเอกลักษณ์ของแหล่งมรดก คุณค่าในเรื่องความหายากนั้น มีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าทางด้านศิลปกรรม ซึ่งมีผลต่อระดับความเข้มข้นในการปกป้องแหล่งมรดก คุณค่าในเรื่องความหายากในระดับที่สูงอาจส่งผลให้แหล่งมรดกมีความสำคัญในระดับโลกก็ได้

2) **คุณค่าทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ** ในปัจจุบันสามารถแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

(1) *คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ (Economic value)* เป็นตัวสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดการแหล่งมรดก เพราะคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ไม่ได้จำกัดเพียงแค่ผลประโยชน์ทางการเงินเท่านั้น แต่ในด้านคุณค่าทางเศรษฐกิจมีได้ 4 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยว การค้า การใช้งาน และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกิดขึ้น การขาดการวางแผนที่ดีอาจก่อให้เกิดความผิดพลาด หรือเน้นเพียงรายได้โดยมองข้ามความสำคัญในด้านอื่น ก็อาจนำไปสู่การทำลายสิ่งที่เป็นมรดกนั้นได้

(2) *คุณค่าทางการใช้สอย (Function value)* มีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ คุณค่าทางการใช้สอยหมายความรวมถึง รูปแบบการใช้สอยตั้งแต่แรกเริ่มหรือการใช้สอยที่เพิ่งเริ่มใช้กันอย่างผสมกลมกลืนได้ทั้งตัวอาคารและพื้นที่ (ความต่อเนื่องของการใช้ประโยชน์ของพื้นที่) การใช้สอยในรูปแบบประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องนั้น จะเป็นตัวส่งเสริมสนับสนุนคุณค่า ความสำคัญหรือความหมายของพื้นที่ ซึ่งไม่สามารถที่จะอธิบายออกมาเป็นคำพูดได้

(3) *คุณค่าทางด้านข้อมูลและการศึกษาหาความรู้ (Education value)* หมายถึงการมีศักยภาพในการเรียนรู้ หรือการสืบทอดประเพณีตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

(4) *คุณค่าทางสังคม (Social value)* การใช้ประโยชน์ในทางสังคมในชุมชนที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา มีผลทำให้ชุมชนนั้นมีเอกลักษณ์ มีคุณค่าทางด้านสังคม สามารถทำให้เกิดความสนใจในสภาพแวดล้อมในพื้นที่มากยิ่งขึ้น และนำไปสู่การรักษามรดกที่มีอยู่ในพื้นที่

(5) *คุณค่าทางการเมือง (Political value)* หมายถึงสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีความสำคัญของชาติ (Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto, 1998 : 80-90)

Steinberg (1996 : 463-464) ได้ให้ความเห็นว่า สิ่งที่มีคุณค่าของเมือง คือ การที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจได้ เช่น การท่องเที่ยว การค้า การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ โดยใช้ภาพลักษณ์ของสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมมาเป็นตัวเริ่มต้น ซึ่งเป็นการมองเห็นถึงคุณค่าที่ไม่เพียงแต่ที่เป็นลักษณะทางกายภาพเท่านั้น

3) *คุณค่าทางด้านความแท้* คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมยังมีความเกี่ยวเนื่องกับความแท้ (Authenticity) ความบูรณภาพหรือความสมบูรณ์ทางประวัติศาสตร์ (Integrity) และความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ (Continuity) มีรายละเอียดดังนี้

(1) *ความแท้ (Authenticity)* เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในการประเมินแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นเครื่องมือในการให้เหตุผลที่จะพิจารณามรดกนั้นๆ ในเรื่องของสิ่งปลูกสร้าง ความเก่าแก่ บรรยากาศของยุคสมัย ด้วยการอ้างอิงความสัมพันธ์ของสิ่งที่ปรากฏในพื้นที่ รวมทั้งวิถีชีวิตที่ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนออกมาทางด้านศิลปะ การดำรงชีวิตของผู้คน ซึ่งความแท้ สามารถทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญาที่ทำให้ทราบความจริงของยุคสมัย และสิ่งที่ส่งผลให้เกิดสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ในการศึกษาเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ความแท้คือสิ่งที่สะท้อนปรากฏออกมาโดยที่มีการให้ความสำคัญในสิ่งที่เกี่ยวกับโครงสร้างและลักษณะของสิ่งก่อสร้าง ความหลากหลาย ความแตกต่างของการใช้ประโยชน์ในช่วงเวลาประวัติศาสตร์ ในการทดสอบความแท้ทางด้านประวัติศาสตร์นั้น จะเน้นที่ความสมบูรณ์ดั้งเดิมของสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นหรือผลจากวิวัฒนาการที่ผ่านมา ในขณะที่เดียวกันลักษณะความแท้ของแหล่งมรดกนั้น จะวิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความแท้ใน 4 ลักษณะของปัจจัยชีวิต ดังนี้

- ความแท้ในเรื่องของการออกแบบ

หลักฐานที่บ่งบอกความแท้ คือ ความดั้งเดิมของปัจจัยที่มีความสำคัญต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน หรือรูปร่างหน้าตาของงานศิลปะ สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ประโยชน์ใช้สอยในงานออกแบบที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดก และพื้นที่สภาพแวดล้อมที่ปรากฏออกมาในพื้นที่ประวัติศาสตร์ พื้นที่ตั้ง การออกแบบ ควรเป็นสิ่งที่อ้างอิงให้ครอบคลุมถึงลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

เป้าหมายของการรักษาคือ ประเด็นของความคิดในการออกแบบตามที่ได้แสดงไว้ในเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ประกอบขึ้นในเรื่องของความแท้ดั้งเดิมทางโครงสร้างสถาปัตยกรรม ชุมชนเมืองหรือส่วนต่างๆ ของชนบท

เครื่องมือที่ทำให้เกิดผลสำเร็จ คือ การอนุรักษ์ การคงรักษาไว้ให้เหมือนเดิม การซ่อมแซม การให้เกิดความเข้มแข็ง การปฏิสังขรณ์ ในโครงสร้างประวัติศาสตร์และความกลมกลืนของโครงสร้างใหม่และเก่าที่เกี่ยวกับแนวความคิดในการออกแบบที่ส่งผลในรูปแบบของประวัติศาสตร์

- ความแท้ในวัสดุ

หลักฐานที่บ่งบอกความแท้คือ ความดั้งเดิมของวัสดุที่ก่อสร้างประวัติศาสตร์ทางด้านธรณีวิทยา สิ่งชี้วัดเป็นสัญลักษณ์ที่มาจากการกระทำที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และกระบวนการที่เกี่ยวกับร่องรอยของยุค

เป้าหมายของการรักษาคือ การมุ่งประเด็นไปที่วัสดุประวัติศาสตร์ การทำให้เกิดข้อแตกต่างในความใหม่และความเก่าของวัสดุ โดยที่ไม่บิดเบือนความเป็นจริง เพื่อให้ผู้ที่พบเห็นได้ข้อมูลที่เป็นจริงหรือควรให้สอดคล้องตามที่ได้มีข้อมูลทางหลักฐานได้อย่างอิงมาของพื้นที่ประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวกับเรื่องโครงสร้างและเรื่องพื้นที่ประกอบกัน

เครื่องมือที่ทำให้เกิดผลสำเร็จ ก็คือ การรักษาและการอนุรักษ์ ความเป็นแก่นแท้ของวัสดุในด้านความสัมพันธ์ต่อยุคปัจจุบัน ของโครงสร้างพื้นที่ประวัติศาสตร์เมืองเป็นการรักษาโครงสร้างตัวอาคารที่มีเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์เป็นหลัก และหลีกเลี่ยงการเข้ามาแทนที่ของทุกๆ อย่างในพื้นที่ที่มีความเก่าแก่ทางโครงสร้าง โดยมีเงื่อนไขที่ต้องการก่อให้เกิดความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์

- ความแท้ทางด้านฝีมือช่างท้องถิ่น

หลักฐานที่บ่งบอกความแท้คือ เนื้อหาที่มีความหมายในการให้ความสำคัญต่อร่องรอยแห่งสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความดั้งเดิมทางด้านเทคโนโลยีหรือวิธีการสร้างสรรค์และเทคนิคของการรักษาโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ประกอบเข้าด้วยกัน

เป้าหมายของการรักษาคือ มุ่งประเด็นไปที่หลักฐานที่มีความชัดเจนเกี่ยวกับความแท้ดั้งเดิมทางฝีมือในการสร้างสรรค์วัสดุและระบบโครงสร้าง

เครื่องมือที่ทำให้เกิดผลสำเร็จคือ การอนุรักษ์และการรักษาเกี่ยวกับความแท้ดั้งเดิมทางวัสดุและโครงสร้าง ในการสร้างสรรค์ที่เกี่ยวกับความกลมกลืนระหว่างการซ่อมแซมและถูกสร้างขึ้นใหม่โดยการใช้ฝีมือช่างท้องถิ่น

- ความแท้ในสภาพแวดล้อมทางบรรยากาศของพื้นที่

หลักฐานที่บ่งบอกความแท้คือ สถานที่หรือวิถีทางสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง ที่นำไปสู่ช่วงโครงสร้างทางคาบเวลา เรื่องราวหรือวัฒนธรรมทางที่ตั้ง เป้าหมายของการรักษาคือ เพื่อการเก็บรักษาแหล่งมรดกในสภาพที่ตั้งเดิมของแหล่งที่ตั้ง เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางแหล่งที่ตั้งกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto (1998 : 80-90) เครื่องมือที่ทำให้เกิดผลสำเร็จคือ การวางแผนควบคุมหรือการวางแผนอนุรักษ์พื้นที่ร่วมกัน

(2) *ความมีบูรณภาพหรือความสมบูรณ์ทางประวัติศาสตร์ (Integrity)*

ความมีบูรณภาพหรือความสมบูรณ์ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งในทางสหรัฐอเมริกา ได้พิจารณาความเป็นของแท้ในลักษณะบูรณภาพ(Integrity of heritage place) ซึ่งมีหลักในการพิจารณา 7 ประการ คือ

- ที่ตั้ง (Location)
- รูปแบบการออกแบบ (Design)
- สภาพแวดล้อม (Setting)
- วัสดุ (Materials)
- ฝีมือช่าง (Workmanship)
- อารมณ์ความรู้สึก (Feeling)
- ความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ (Association)

(3) *ความต่อเนื่อง (Continuity)* ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ เป็นการพิจารณาถึงการมีแหล่งที่ตั้งหรือสิ่งที่แสดงให้เห็น หรือสามารถรับรู้ถึงความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นการเชื่อมโยงให้เกิดการรับรู้ร่วมกันของคนต่างยุคให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน และไม่ทำให้ประวัติศาสตร์ขาดช่วงในการสานต่อความเป็นไปทางวิถีชีวิต วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เป็นต้น (Herbert Stovel ,2002)

2.2 แนวคิดระบบนิเวศชุมชน

การศึกษาการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมู จ. แม่ฮ่องสอน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศวิทยาชุมชน เพราะระบบนิเวศวิทยาจะทำให้เข้าใจถึงลักษณะการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม และผู้คนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาผู้คนได้จัดการกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวให้เหมาะสมและตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิต จนก่อให้เกิดชนบทธรรมนิยม ประเพณี วัฒนธรรม และได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน

2.2.1 ความหมายของระบบนิเวศชุมชน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543 : 12) กล่าวว่า ในระบบนิเวศที่มีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดลักษณะและรูปแบบของวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้นๆ ให้อยู่ภายใต้กรอบของสิ่งแวดล้อม ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันได้แสวงหาแนวทางในการจัดการสิ่งที่อยู่รอบตัวให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต และได้ถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้สืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งวัฒนธรรมนี้เองเปรียบเสมือนกลไกในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ (2542: 187-189) กล่าวว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่สายสัมพันธ์ในระบบนิเวศ สำนึกความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ก่อให้เกิดวิถีคิดและระบบคุณค่าที่มองเห็นธรรมชาติเป็นผู้ที่มีพระคุณ และนำไปสู่วิถีการปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างอ่อนน้อม เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ได้ส่งสมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง จนก่อให้เกิดเป็นระบบคุณค่าขึ้นท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ และได้รับการสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน

พระภุชชตรี สุนันตา (2547 : 12) ได้ให้แนวคิดระบบนิเวศชุมชน เป็นองค์ความรู้ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาในบริบทด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศผ่านมิติความเชื่อและวิถีการปฏิบัติร่วมกัน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน โดยเชื่อว่าในระบบนิเวศชุมชนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติคุ้มครองรักษาอยู่ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของคนในชุมชนบนพื้นฐาน ความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยชุมชนได้มีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ และการรวมกลุ่มทางสังคมในการประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ในรอบปี ซึ่งเป็นกุศโลบายในการรักษาชนบทธรรมนิยม ประเพณี วัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นบนพื้นฐานความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมา

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดระบบนิเวศวิทยาชุมชน จึงเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญที่ผสมกลมกลืนระหว่างมนุษย์ที่เป็นชุมชนกับสภาพแวดล้อม ซึ่งมนุษย์ได้ใช้กระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมในการจัดการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543 : 301)

2.2.2 ชุมชนและวิถีชีวิตชุมชน

ชุมชน คือ หมู่บ้าน ถือเป็นหน่วยทางสังคมที่อยู่เหนือระดับครอบครัวขึ้นไป ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของของหลายๆ ครอบครัวขึ้นไปในบริเวณพื้นที่เดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันอย่างสืบเนื่องจนกลายเป็นพวกเดียวกัน มีรูปแบบการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และระบบความเชื่อเป็นอย่างเดียวกัน มีภาษาที่สื่อสารกันเองได้ บริเวณหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นชุมชนอย่างนี้ จะประกอบด้วยโครงสร้างทางกายภาพที่เห็นได้ชัดเจนคือ กลุ่มของบ้านเรือน จะมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีโรงเรียน ศาลเจ้า ร้านค้า โดยเฉพาะวัด นับได้ว่าเป็นศูนย์กลางที่เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2552:25)

Poplin (อ้างใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2552:25) มองชุมชนใน 3 ลักษณะ คือ

1) ชุมชนในฐานะหน่วยทางภูมิศาสตร์ (Community as a Territorial Unit) โดยเห็นว่าอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อชุมชน นั่นคือ สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดสถานที่ที่ตั้งและศักยภาพในการเจริญเติบโตของชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนก็มีอิทธิพลต่ออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากการปรับตัวของผู้คนอันเนื่องมาจากวัฒนธรรม ที่สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของมนุษย์

2) ชุมชนในฐานะหน่วยของการจัดองค์กรทางสังคม (Community as a Social Organization) ชุมชนเป็นระบบสังคม ที่ประกอบด้วยระบบย่อยๆ ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ได้แก่ การถ่ายทอดวัฒนธรรมใหม่ให้แก่สมาชิกใหม่ของสังคม การควบคุมทางสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การผลิต การบริโภค การกระจายสินค้าและการบริการภายในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังถูกมองเป็นโครงข่ายการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคมอีกด้วย การติดต่อสัมพันธ์จะเกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันต่างๆ ถ้าความสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันที่มีอยู่ในชุมชนระดับเดียวกัน เรียกว่า เป็นการเชื่อมโยงในแนวราบ (Horizontal Ties) และถ้าความสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันต่างระดับกัน เรียกว่า เป็นการเชื่อมโยงในแนวตั้ง (Vertical Ties) การปะทะสัมพันธ์กัน ในระดับชุมชนจะอยู่

ใน 3 รูปแบบใหญ่ คือ ความร่วมมือกัน (Cooperation) การแข่งขันกัน (Competition) และความขัดแย้งกัน (Conflict)

3) ชุมชนในฐานะหน่วยทางจิตใจและวัฒนธรรม (Community as a Psycho-cultural Unity) เกิดความรู้สึก "Community Sentiment" หรือรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน จึงเกิดความรู้สึกผูกพันร่วมกันระหว่างคนในชุมชน ทั้งนี้เพราะสมาชิกของชุมชนมีค่านิยม กฎเกณฑ์ทางสังคม และเป้าหมายร่วมกัน

ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงถือเป็นระบบสังคมหนึ่งที่สามารถคงอยู่ได้ก็ด้วยการจัดการชุมชน และการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันต่างๆ ในชุมชน กลายเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ส่งผลให้เกิดการทำกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมที่สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ระบบศาสนาและความเชื่อ หรือเรียกได้ว่าเกิดเป็นวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมด้วย

2.2.3 การจัดระบบความสัมพันธ์ในชุมชน

ในการที่ผู้คนอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชน จึงทำให้มีการจัดการระบบความสัมพันธ์ที่จะทำ ให้ผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสงบสุข ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวในชุมชน ก่อให้เกิดการจัดระเบียบ กฎเกณฑ์ พิธีกรรมต่างๆ จารีตประเพณีของชุมชน และมีการปฏิบัติสืบทอดต่อกัน มาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533:12-40) ได้กล่าวถึง โครงสร้างทาง วัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนสามารถคงอยู่ได้มีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการ คือ

1) ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน คือการแสวงหาแนวทางในการยังชีพ เพื่อ การดำรงชีวิต ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบเกษตรกรรม เกิดการ คิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยี เครื่องมือ เพื่อการทำมาหากิน

2) ระบบความเชื่อ ประกอบด้วยศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการ ต่อสู้ เพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดในการอยู่ร่วมและพึงพาธรรมชาติ ประกอบกับต้องการคำอธิบาย เกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาของจักรวาล โลก และชีวิต ความเชื่อที่เกิดขึ้นในชุมชน ประกอบด้วยความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ซึ่งความเชื่อแบบผี เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เป็น รากฐานความเชื่อของผู้คนในชุมชน และมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต เป็นการให้คุณค่ากับ ธรรมชาติ ให้ความเคารพต่อบรรพบุรุษ และอำนาจเหนือธรรมชาติ

3) ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ประกอบด้วย ครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ก่อให้เกิดเป็นจารีต ประเพณี ระบบ พิธีการต่างๆ เพื่อเป็นแนวทาง

ให้สมาชิกของชุมชนทั้งในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปปฏิบัติสืบทอดต่อกันไป จึงมีกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนโดยผ่านการปฏิบัติเป็นสำคัญ

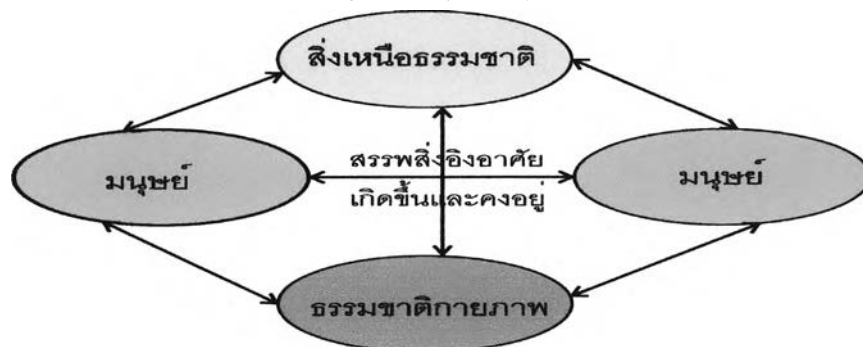
นอกจากนี้ วคิน อิงคัพฒนากุล (2548 : 245-247) ยังกล่าวเอาไว้ว่า วัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น เป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตามที่ผู้คนในพื้นที่ชุมชนได้มีความสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน ผู้คนในชุมชนกับธรรมชาติ และผู้คนในชุมชนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภายใต้ระบบนิเวศของพื้นที่ชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นทั้งระบบความคิด ความรู้ และความเชื่อ ตลอดจนมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมของชุมชน และได้มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปสภาพพื้นที่ชุมชนแต่ละแห่ง

2.2.4 กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในการจัดการ ซึ่ง สายันต์ ไพชาญจิตร (2550:8) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น หมายถึง ระบบความสัมพันธ์และกระบวนการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ในสภาวะสมดุล เชื้อเพื่อเกื้อกูล ทำนุบำรุงกันอย่างต่อเนื่องยาวนาน

ในกระบวนการทางวัฒนธรรมมีกลไกสำคัญสองประการ ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนให้วัฒนธรรมทำหน้าที่สร้างสภาวะสุขในพื้นที่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน ประกอบด้วย ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากภูมิปัญญา เป็นเรื่องของระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ทางพฤติกรรมหรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของผู้คนในชุมชน ในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ในสภาวะที่สมดุลเป็นปกติอยู่เสมอ

แผนภูมิที่ 2.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

ที่มา : สายันต์ ไพชาญจิตร (2550 : 9)

ขณะที่ศิลปวัฒนธรรมเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการจัดระบบอารมณ์และความรู้สึกของคนในการอยู่ร่วมกับคนอื่น และสิ่งอื่น เพราะความสุนทรีย์หรือความงามก่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและสิ่งอื่นๆ เมื่อใดที่กลไกทั้งสองอย่างนี้ไม่สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องก็จะทำให้วัฒนธรรมหรือชุมชนก็จะเกิดปัญหา

ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน ก็คือ ความพยายามของผู้คนที่จะตอบสนองต่อปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก เพื่อให้ชุมชนของตนคงอยู่ได้ งามพิศ สดชื่น (2538:46-55) กล่าวว่ มนุษย์ต้องอาศัยระบบวัฒนธรรมเป็นกลไกช่วยในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานหลายประการ ซึ่งหากไม่มีระบบวัฒนธรรมเป็นกลไกในการช่วยแก้ไขปัญหาลแล้ว กลุ่มหรือสังคมต่างๆ ก็จะไม่สามารถคงอยู่สืบเนื่องต่อกันมาได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.2.5 กิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่

กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นตามระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ

1) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ (Sacred Activities) หมายถึง กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการเคารพศรัทธาในบางสิ่งของมนุษย์ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น

- ความเคารพในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
- ความเคารพในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
- ความเคารพในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

2) กิจกรรมที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ (Profane Activities) หมายถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่ได้เกิดจากความเคารพศรัทธา

กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนนั้น นอกจากจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนด้วยกันแล้ว ยังต้องมีการเคลื่อนไหว (Movement) เกิดขึ้นบนพื้นที่ชุมชนด้วย ซึ่งแนวทางในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ชุมชน มีแนวคิดดังนี้ (Marc askew and William S, Logan ,1944 : 227)

2.2.6 ระบบของกิจกรรม และระบบของที่ตั้ง

กิจกรรมถูกถ่ายทอดโดยตรงจากวิถีชีวิตและรากฐานของวัฒนธรรม ทุกกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ตัวกิจกรรมเอง กิจกรรมถูกนำไปใช้อย่างไร กิจกรรมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ และรวมเป็นระบบกิจกรรม ความหมายของกิจกรรม

จุดหลัก คือ ระบบกิจกรรมไม่สามารถเกิดขึ้นโดยปราศจากพื้นที่และเวลาได้ และไม่สามารถที่จะศึกษากิจกรรมเพียงกิจกรรมเดียว แต่ต้องพิจารณาทั้งระบบกิจกรรม เช่น เราไม่สามารถพิจารณาอาคารเพียงอาคารเดียว เพราะคนเราใช้หลายอาคาร และมีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่เปิดโล่งนอกอาคาร การตั้งถิ่นฐาน และทั้งภูมิภาค คนอาศัยในภูมิประเทศวัฒนธรรม (Cultural Landscapes) ดังนั้นจึงไม่สามารถพิจารณาเพียงแค่สถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว ทุกอาคารที่ปรากฏมักถูกเชื่อมโยงกับระบบกิจกรรมของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของบทสรุปนี้ล้วนมีความสัมพันธ์ระหว่างระบบกิจกรรมและวัฒนธรรม

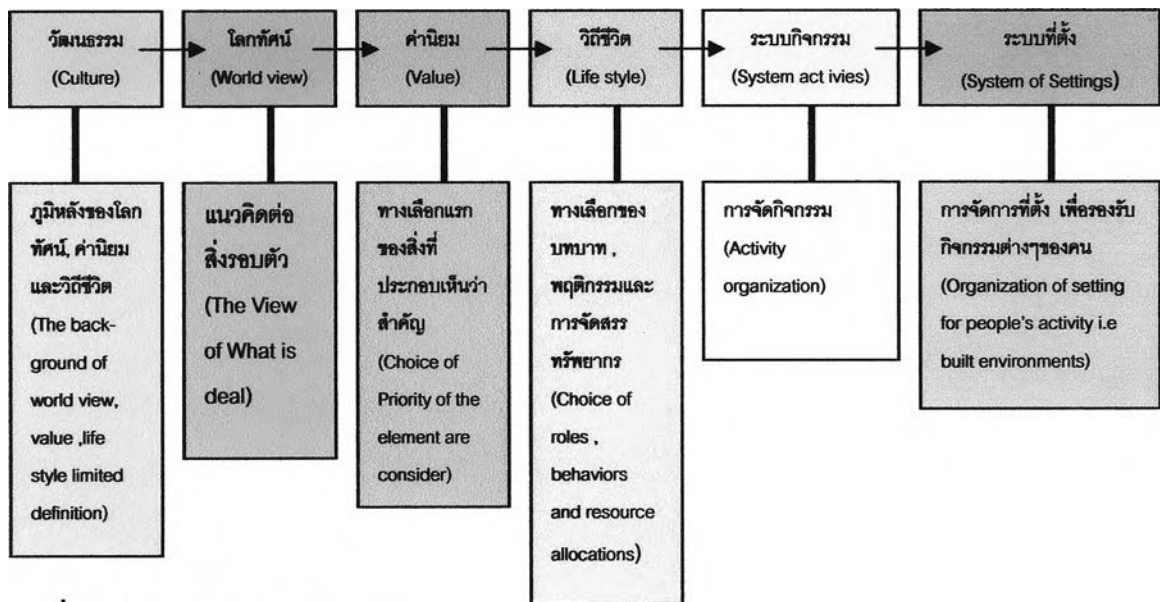
ที่ตั้ง (Setting) เป็นการผสมผสานกันของพฤติกรรม (Behavior Setting) และบทบาทที่ตั้ง ที่ตั้งเป็นสภาพแวดล้อมกับระบบของกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ที่ซึ่งสภาพแวดล้อมและกิจกรรมถูกเชื่อมโยงด้วยกฎเกณฑ์ (Rules) ต่างๆ เพื่อทำให้เกิดที่ตั้งที่เหมาะสม และตามที่คาดหวังเอาไว้ กฎต่างๆเหล่านี้มีขึ้นเสมอในการกำหนดเกณฑ์ในที่ตั้ง สถานการณ์ และแปรเปลี่ยนตามวัฒนธรรมด้วย การพิจารณาที่ตั้งต้องรวมกับระบบภายในของระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งถูกเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ที่ตั้งถูกเชื่อมโยงในหลายด้านทั้งในพื้นที่เอง ความใกล้ชิด การเชื่อมโยง และการแบ่งแยก รวมถึงเรื่องเวลาในการลำดับ

ที่ตั้งมักจะเป็นไปตามความเหมาะสมของกิจกรรม และพฤติกรรมเสมอๆ ที่ตั้งของคนมีขอบเขตและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เวลา และคุณภาพของที่ตั้งแปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรม และ เปลี่ยนไปตามสมาชิกของวัฒนธรรมหนึ่งๆ หรือกลุ่มในวัฒนธรรมนั้นๆ

สิ่งแวดล้อมเกี่ยวข้องับระบบกิจกรรม ซึ่งการจัดสภาพแวดล้อมมีผลต่อการสร้างแนวคิดในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของ 4 ตัวแปร คือ พื้นที่ เวลา ความหมาย และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นไปตามกิจกรรมที่แปรเปลี่ยนตามตัวแปรดังกล่าว และด้วยตัวกิจกรรมเองเกี่ยวข้องกับการจัดเรียงกิจกรรม ที่แตกต่างของกิจกรรมในเวลา และพื้นที่พอกๆกัน ความเร็วของกิจกรรม (จำนวนของกิจกรรมต่อหน่วยของเวลา) และจังหวะต่างๆ (ในช่วงของกิจกรรม เกี่ยวข้องกับวงจรหลากหลาย เช่น วิถีชีวิต ปี ฤดูกาล เทศกาล วันทำงาน วันหยุด กลางวัน กลางคืน เป็นต้น)

การพิจารณาระบบกิจกรรม ในระบบของที่ตั้งเป็นประเด็นสำคัญที่จะเข้าใจรูปแบบของเมือง การเลือกที่อยู่และการใช้พื้นที่เปิดโล่งในย่านละแวกบ้านของเมือง

แผนภูมิที่ 2.4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่

ที่มา : วิทยา ดวงธิดา (2548 : 15)

สรุปแนวคิดระบบนิเวศวิทยาชุมชน เป็นการศึกษาถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่ชุมชนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่ชุมชนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่ชุมชนด้วยกันเอง โดยผ่านพิธีกรรม จารีต ประเพณีต่างๆ ในพื้นที่ชุมชน ในการจัดการด้านต่างๆนั้น เกิดขึ้นจากกระบวนการทางสังคมที่ผู้คนในชุมชนสร้างขึ้นมา เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนรุ่นหลังสืบต่อไป

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

การเคลื่อนไหวเพื่อเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เน้นเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและเน้นความเข้มแข็งของประชาคม ซึ่งมีติของความยั่งยืนที่สำคัญที่สุดคือ วัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของสังคม การเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ดีเยี่ยมทำให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งและยั่งยืน (ดวงจันทร์ อภาวชูรุตร์ เจริญเมือง ,2546:75)

2.3.1 คำจำกัดความและความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นได้ในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เกิดภายในพื้นที่ชุมชน สามารถเกิดขึ้นได้หลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ คะเนิงนิจ บัวเยี่ยม (2544 : 133-

134) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีการระบุชัดเจนครั้งแรก ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ.2540 และระบุชัดเจนในเชิงกฎหมายเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย เช่น มาตรา 46

“มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืนตามที่กฎหมายบัญญัติ”

2.3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

Norman T. Uphoff (1979) ได้กล่าวเอาไว้ว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมมีปัจจัยพิจารณา คือ ทำไมจึงเกิดการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างต่อเนื่องหรือมีแนวโน้มลดลง มีรูปแบบเป็นอย่างไร มีการกระจายการมีส่วนร่วมมากน้อยแค่ไหน ซึ่งประเมินได้จากข้อมูลของบุคคล ผู้มีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 2 ข้อ คือ

1) กลุ่มหรือประเภทของผู้มีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 ประเภท คือ

(1) *บุคคลในท้องถิ่น* เป็นกลุ่มใหญ่ใหญ่และมีความแตกต่างกันมากในเรื่องของการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา ต้องพิจารณาถึงเพศ อายุ สถานภาพในครอบครัว การศึกษา อาชีพ และรายได้ รวมถึงระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น

(2) *ผู้นำท้องถิ่น* แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

- ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำทางศาสนา ผู้มีอิทธิพล ผู้อาวุโส
- ผู้นำองค์กรท้องถิ่น เช่น หัวหน้ากลุ่ม อาสาสมัคร
- ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

(3) *เจ้าหน้าที่รัฐ* ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในพื้นที่ ในช่วงเวลาหนึ่งและมีการโอนย้าย ส่วนใหญ่จะมีการศึกษา และสถานภาพสูงกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น และเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในการส่งเสริมหรือทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

(4) *ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ* ส่วนมากแล้วจะเป็นผู้เชี่ยวชาญของแหล่งเงินทุนหรือองค์กร อาสาสมัคร

2) *คุณลักษณะภูมิหลังของผู้มีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วม* ได้แก่ อายุและเพศ , ระดับการศึกษา , การประกอบอาชีพ , ระยะเวลาการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ชุมชน , ความถี่-ความ

ห่างของผู้คนกับการเข้าร่วมกิจกรรม , สถานภาพการถือครองที่ดิน , สถานภาพในครอบครัว, สถานภาพในสังคม , ระดับของรายได้และแหล่งที่มา

นอกจากนี้ Uphoff ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบของการมีส่วนร่วมของผู้คนที่เกิดขึ้นแท้จริง กล่าวโดยละเอียด คือ

1) ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับภาครัฐส่วนกลาง เมืองกับชนบท รูปแบบการพัฒนา ระดับของเทคโนโลยีท้องถิ่น รวมทั้งประสบการณ์และความตระหนักในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) ปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศ ฝนตก ฯลฯ

3) ปัจจัยทางสังคม เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การเป็นอาสาสมัคร การแบ่งชนชั้นทางสังคม ความขัดแย้งในท้องถิ่น การย้ายถิ่น ฯลฯ

4) ปัจจัยทางวัฒนธรรม ค่านิยมในท้องถิ่น บทบาททางเพศ และการแบ่งชนชั้น ทศนคติ

5) ปัจจัยทางการเมือง การกระจายอำนาจภาครัฐ ระบบพรรคการเมือง การเมืองท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น

6) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การครอบครองที่ดิน การประกอบอาชีพ ระดับรายได้ รายได้หนี้สิน การจ้างงาน การคมนาคม รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ

โดย Uphoff ได้เสนอไว้ว่า ผลของการมีส่วนร่วมจะวัดได้จากความสามารถในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่งที่จะเป็นตัวบ่งชี้ บอกถึงความสามารถในการพัฒนาการมีส่วนร่วม ชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพในการตัดสินใจได้ในระดับพอดีพอควร การมีส่วนร่วมจะเป็นไปในแนวทางที่ตรงกับความต้องการของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ และในกรณีที่ยังต้องพึ่งพาการชี้แนะจากรัฐ การดำเนินโครงการก็จะเป็นไปตามแผนงานที่กำหนดโดยภาครัฐ (Norman T.Uphoff : 1979)

นอกจากนี้ Beal พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วม คือ ความรู้และความเข้าใจในหลักการของงานหรือโครงการที่จะเข้าไปร่วม และ Goodenough กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นเมื่อพวกเขาได้เรียนรู้ถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้ามาร่วม หรือการได้รับความช่วยเหลือจากผู้เข้าร่วมอื่นๆ ในด้านต่างๆ (อ้างจาก พิชากร แจ้งสนาม ,2550:23)

2.3.3 ลักษณะหรือวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน

ลักษณะหรือวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1) การเข้าร่วมประชุม

- 2) ร่วมกันออกค่าใช้จ่าย
- 3) การเข้าเป็นสมาชิก
- 4) การถือตำแหน่งผู้นำ

นอกจากแนวคิดลักษณะของการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนแล้ว พัชรี สิโรต (2550: 4) ได้สรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมโดยจำแนกไว้เป็น 3 รูปแบบ คือ

- การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน ซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียว มีวัตถุประสงค์เพื่อการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน เช่น สื่อทางเอกสาร ข้อเท็จจริง จดหมายข่าว รายงานการศึกษา การจัดทำสื่อวีดิทัศน์ การจัดตั้งศูนย์ข้อมูล รวมถึงการสื่อสารกับประชาชนทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ การแถลงข่าว การสัมมนาทางวิชาการ การนำเสนอ และการชี้แจงในการประชุมของทางการ

- การมีส่วนร่วมแบบการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นการสื่อสารทางเดียวเป็นส่วนใหญ่ โดยมุ่งรวบรวมความคิดเห็นและข้อมูลต่างๆ จากประชาชน เช่น การสัมภาษณ์บุคคล การสนทนากลุ่มย่อย การแสดงความคิดเห็นผ่านทางเว็บไซต์ การสำรวจความคิดเห็น สายด่วน สายตรงและประชาพิจารณ์

- การมีส่วนร่วมแบบปรึกษาหารือ ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารสองทาง มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการและประชาชน เช่น เวทีสาธารณะ การพบปะแบบไม่เป็นทางการ การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนแก่ชุมชนในเชิงปฏิบัติการ การจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้ว ลักษณะการมีส่วนร่วมทั้ง 3 รูปแบบมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน และเป็นกระบวนการเดียวกัน การให้ข้อมูลแก่ประชาชนและการรับฟังความคิดเห็นก็เป็นส่วนหนึ่งของการปรึกษาหารือ ซึ่งการปรึกษาหารือที่ดีนั้น ย่อมจะเกิดขึ้นมิได้ ถ้าหากปราศจากการรับฟังข้อมูลจากประชาชนที่ดี

นอกจากนี้ พินากร แจ้งสนาม (2550:30) ได้สรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 ลักษณะ ดังนี้ การมีส่วนร่วมประชุม ร่วมกันออกค่าใช้จ่าย การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ การมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการ การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค การมีส่วนร่วมการเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน และการมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม

2.3.4 ระดับของการมีส่วนร่วม

Sherry Arnstein (1969:358-357) แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 8 ระดับ ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.5 แสดงขั้นตอนการมีส่วนร่วม

2.ตัวแทนการเข้าร่วมตัดสินใจ	}	การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
3.เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษา/เจรจาต่อรอง		
4.ร่วมแสดงความคิดเห็น	}	การมีส่วนร่วมบางส่วน
5.ร่วมให้คำปรึกษา		
6.ร่วมรู้ข้อมูล		
7.เข้าร่วมแต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจแต่เป็นการลดแรง	}	ไม่มีส่วนร่วม
8.รัฐเข้าควบคุมแรงกดดัน		

ที่มา: Sherry Arnstein (1969 :216-224)

2.3.5 หลักในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม

เพื่อให้การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถสร้างประโยชน์ในการวางแผนและผังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่สิ้นเปลืองและเปล่าประโยชน์ แต่มีความหมายต่อทั้งประชาชน นักวางแผน และผัง และสังคมโดยรวม Brody และคณะ (2003 : 245-246) ได้เสนอว่า การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างได้ผลนั้น ขึ้นอยู่กับประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1) วัตถุประสงค์ ได้แก่ การกำหนดจุดประสงค์ของการมีส่วนร่วมว่า คือการให้ข้อมูลข่าวสารทางผังเมืองแก่ประชาชน ในขณะที่เดียวกันต้องรับฟังเสียงของประชาชน รวมถึงการให้อำนาจแก่ประชาชน โดยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับแผนและผัง
- 2) เวลา ได้แก่ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่แรก (หมายถึงตั้งแต่ขั้นตอนของการจัดเตรียมผัง) และร่วมอย่างต่อเนื่องทุกขั้นตอน
- 3) กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ การขยายกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียให้เข้ามามีส่วนร่วมให้กว้างขวางมากขึ้น
- 4) เทคนิค ได้แก่ การใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมในการให้และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนให้เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน

5) ข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ การจัดเตรียมข้อมูลให้เข้าใจได้ง่าย ไม่กำกวม และไม่เป็นภาษาทางเทคนิค จนประชาชนไม่เข้าใจหรือไม่รู้เรื่อง

ในขณะเดียวกัน Brody และคณะ (2003 : 245-246) ก็ได้เพิ่มประเด็นการส่งเสริมการบริหารจัดการ ซึ่งได้แก่การจัดเตรียมบุคลากรในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนและผังด้วย

สรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นแนวคิดหลักที่มีจุดเด่นในการนำมาใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนมีความสามารถในการกำหนดทิศทางในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนของตน โดยผ่านการวิเคราะห์ปัญหา โดยกระบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชน การที่ชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเองในด้านความคิด ทักษะในการมองปัญหาต่างๆ โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมชุมชน เพื่อที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

2.4 แนวความคิดองค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น นับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน รวมไปถึงการขับเคลื่อนรูปแบบของกิจกรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนให้คงอยู่ได้ องค์กรชุมชนนั้น เป็นเครื่องมือในการขยายฐานการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนต่างๆ ในการจัดการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งการกำเนิดขององค์กรชุมชนนั้น เป็นการรวมตัวกันของผู้คนในพื้นที่ชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมในชุมชนจะมีแรงเกาะเกี่ยวกันภายในพื้นที่ชุมชนเพื่อรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป

2.4.1 นิยามและความหมายขององค์กรชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538:7) ให้ความหมายว่า องค์กรชุมชนหมายถึง การจัดระบบรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อดำเนินภารกิจต่างๆ ให้ลุล่วง องค์กรชุมชนมีลักษณะเป็นสถาบันที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่สืบทอดชีวิตของชุมชนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม มาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540:14-15) ให้ความหมายขององค์กรชุมชนว่า เป็นการรวมตัวของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปหรือต้องการมีความสัมพันธ์โดยอาจอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่าง หมู่บ้านก็ได้ ไม่จำกัดพื้นที่ แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำ มีกิจกรรมการพัฒนาาร่วมกัน เพื่อ

สนองตอบความต้องการของตนเองและชุมชน เมื่อพิจารณาความหมายขององค์ชุมชนโดยทั่วไป แล้วองค์ชุมชน หมายถึงกลุ่มของคน และครอบครัวในชุมชนที่มีจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ ความเชื่อ ความรู้สึกเป็นเจ้าของมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ประสบอยู่เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของกลุ่มและชุมชน

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ (2541: 236) ได้กล่าวถึงความเป็นองค์ชุมชนนั้น จะเป็นกระบวนการที่มีพลวัต กล่าวคือ ความเป็นชุมชน จะวัดหรือดูได้จากกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่รวมตัวกันว่ามีลักษณะอย่างไร นั่นคือลำพังเพียงการรวมกันของคนในหมู่บ้านหรือพื้นที่หนึ่ง ความเป็นชุมชนหรือมีองค์ชุมชน แต่การรวมตัวนั้นจะต้องพิจารณาถึง วัตถุประสงค์ กิจกรรม การมีส่วนร่วมของคนในกลุ่มและการจัดการกลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ด้วย

2.4.2 ลักษณะขององค์ชุมชน

นลินี ตันวนิตย์ (อ้างใน สมพันธ์ เศรษฐิก , 2540 :3) ได้ให้ความหมายองค์กรชาวบ้าน โดยจำแนกตามลักษณะของกลุ่มเป็น 4 ลักษณะ คือ

- 1) องค์กรชาวบ้านเป็นกลุ่มของชาวบ้านที่ทำกิจกรรมร่วมกันเฉพาะอย่าง มีกิจกรรมเฉพาะเจาะจง เช่น ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ
- 2) องค์กรชาวบ้านเป็นกลุ่มซึ่งรวมกิจกรรมหลากหลายอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน
- 3) องค์กรชาวบ้านเป็นองค์กรที่ประสานกิจกรรมเหมือนๆ กัน ในต่างหมู่บ้าน เป็นเครือข่ายกิจกรรมระหว่างหมู่บ้าน
- 4) องค์กรชาวบ้านที่รวมกลุ่มต่างๆ หลากหลายอาชีพ โดยมีจุดมุ่งหมายการต่อรองระดับนโยบายและการผลักดันกฎหมาย หรือผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้านในหลายๆ หมู่บ้าน

2.4.3 การรวมตัวขององค์ชุมชน

บุญฤทธิ์ เผือกวัฒนะ (อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร , 2543 :56) ได้อธิบายถึงการรวมตัวกันของผู้คนในชุมชนเป็นองค์กรนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

- 1) องค์กรชุมชนเชิงวัฒนธรรม มีลักษณะเด่น ได้แก่ การรวมตัวกันไม่ชัดเจน มีพลังในการแก้ปัญหาสูง มีการรวมตัวกันเมื่อเกิดวิกฤต มีผลกระทบกว้างขวาง ตัวอย่างขององค์กรชุมชนเชิงวัฒนธรรม คือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน ซึ่งตามปกติจะไม่รวมตัวกัน แต่เมื่อเกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน ผู้คนในชุมชนก็จะรวมตัวกันขึ้นเพื่อแก้ไขและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นมานั้น

2) องค์กรชุมชนที่มีลักษณะเป็นองค์กรเฉพาะวัตถุประสงค์ มีลักษณะสำคัญ คือ โครงสร้างและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการรวมตัว มีพลังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นมาค่อนข้างจำกัด ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกและเครือข่าย มีการทำกิจกรรมของสมาชิกร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ องค์กรชุมชนในลักษณะนี้มักเกิดจากการที่นักพัฒนาทั้งทางภาครัฐและองค์กรเอกชน สาธารณะประโยชน์ ได้เข้าไปผลักดันให้มีการจัดตั้งขึ้นมา การจัดตั้งกลุ่มในลักษณะเช่นนี้ หากเข้าไปตั้งในชุมชนที่มีการจัดตั้งกลุ่มเชิงวัฒนธรรมอยู่แล้ว จะมีโอกาสที่จะพัฒนาความเข้มแข็งได้มาก

กล่าวโดยสรุป องค์กรชุมชน คือ กลุ่มชาวบ้านตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มารวมตัวกันทั้งเกิดจากการรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชนเอง หรือการรวมกลุ่มที่เกิดจากการสนับสนุนการจัดตั้งจากรัฐให้ตั้งในชุมชน มีวัตถุประสงค์เดียวกัน และมีกิจกรรมร่วมกัน อาจอยู่ในชุมชนหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้าน ต่างชุมชนก็ได้ แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำและกิจกรรมพัฒนาาร่วมกัน เพื่อสนองตอบความต้องการของตนเองและชุมชน โดยองค์กรชุมชนควรมีความสามารถในการบริหาร 4 ประการ คือ

- ความสามารถในการจัดการงานขององค์กรร่วมกัน
- ความสามารถร่วมคิดร่วมทำกับองค์กรอื่นเพื่อพัฒนา
- ความสามารถในการร่วมมือกับองค์กรประชาชนทำกิจกรรมการพัฒนาแบบองค์กรรวม
- ความสามารถในการปรับตัว และริเริ่มงานใหม่

2.4.4 ประเภทของการรวมกลุ่มองค์กรชุมชน

ปารีชาติ และคณะ (2543: 34) ได้จำแนกประเภทของการรวมกลุ่มองค์กรชุมชน โดยจำแนกตามการแบ่งกลุ่มตามการก่อตั้งและโครงสร้างกลุ่ม สามารถจำแนกได้ดังนี้

1) กลุ่มที่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างถาวร มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นทางการ มีกฎระเบียบชัดเจนในการดำเนินการ ไม่เปลี่ยนแปลงหรือล้มเลิกล้มได้ง่าย และมีการประชุมพบปะเป็นเวลาที่แน่นอน

2) กลุ่มที่ไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่ไม่มีกฎเกณฑ์ โครงสร้างของกลุ่มไม่ซับซ้อน เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นในระยะเวลาอันสั้น เปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ และสิ้นสุดง่าย สถานภาพของสมาชิกจะคงอยู่ตราบเท่าที่สมาชิกมีความสนใจในกิจกรรมกลุ่ม

2.4.5 องค์ประกอบขององค์กรชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก (2540:43) ได้จำแนกองค์ประกอบขององค์กรชุมชน เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพความเป็นองค์กรชุมชนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นไว้หลายประการ ดังนี้

1) การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลกต่อสังคมร่วมกัน มีความเข้าใจตรงกัน อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มเอาไว้ ยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชุมชนมีอุดมการณ์ในการรวมตัวกันได้ดียิ่งขึ้น

2) การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ว่าเป้าหมายที่เดินไปข้างหน้าขององค์กรชุมชนทำไปเพื่ออะไร

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ องค์กรชุมชนทั่วไปจะต้องสร้างข้อมูลให้เกิดการรับรู้ทั่วไปว่าผลประโยชน์ของการรวมตัวกันเป็นองค์กร คืออะไร

4) คน ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์กรชาวบ้านมีส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ คือ

- ผู้นำ ถือเป็นผู้ที่กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชน หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีบารมี ปฏิบัติดี มีความสามารถ และคิดถึงส่วนรวมจริงๆ ก็จะสามารถนำพาองค์กรชุมชนให้ประสบความสำเร็จ และสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนได้

- สมาชิก การที่สมาชิกร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กร นับเป็นบทบาทหน้าที่และสิทธิอันพึงมีของชาวบ้านในการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้าน

5) การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องซึ่งขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมที่เรื่อง เงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้ คือ การตัดสินใจร่วมกัน โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ สถานที่และวัสดุอุปกรณ์ กฎกติการ่วมกัน การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกขององค์กรชาวบ้าน การควบคุมตรวจสอบ

6) กิจกรรม การเรียนรู้ ฝึกฝนและการปฏิบัติจริงก็อยู่ที่กิจกรรมการพัฒนา โดยทั่วไปกิจกรรมในบางชุมชน เกี่ยวข้องข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นหลัก

7) งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอก

สรุป แนวคิดขององค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นในพื้นที่ชุมชนนั้น เป็นองค์ประกอบสำคัญในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง จะนำไปสู่การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและทำให้ผู้คนในพื้นที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ องค์กรชุมชนที่ก่อรูปขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ และสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยมี

สถาบันต่างๆ ในชุมชนที่เชื่อมประสานกันภายใต้วัฒนธรรมชุมชนและทิศทางแห่งอุดมการณ์เดียวกัน การพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง นำไปสู่การพึ่งตนเองและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

2.5 แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาให้ดำเนินไปใน ทางสาย กลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลง ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน โดยอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็น อย่างดี การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสาย กลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และ การกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ,2542 : 26-27)

2.5.1 หลักการและแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้

- *ความพอประมาณ* หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดย ไม่ เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
- *ความมีเหตุผล* หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้อง เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
- *การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว* หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการ เปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล

แผนภูมิที่ 2.6 แสดงแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ที่มา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545)

นอกจากนี้ อภิชาติ พันธเสน (2549:219-220) ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ได้ นั้นจะการมีฐานทรัพยากรธรรมชาติในฐานะทุนเพื่อการผลิต และองค์ความรู้เรื่องระบบนิเวศในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์มนุษย์กับระบบนิเวศแบบเกื้อกูลยืนยันว่าถ้าไม่ให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ความพอดีทางเศรษฐกิจ แปลว่า ต้องมีความพอดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย ซึ่งหมายถึง การไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่ใช้ธรรมชาติจนเกิดความทรุดโทรมหรือใช้ธรรมชาติจนเลยขีดจำกัดจนเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศทรัพยากรที่มีอยู่ภายในพื้นที่ชุมชน

2.5.2 สมรรถนะของชุมชนกับแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

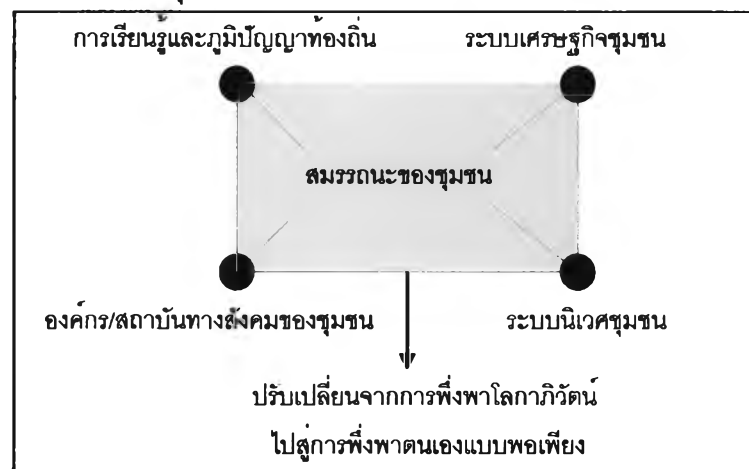
การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแนวใหม่ถือว่าเป็นการพัฒนาทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งไม่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจตามแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่เน้นการพึ่งตนเองและความพอเพียงทุกๆด้าน หลักการพื้นฐานของการพัฒนาทางเลือก คือ

- ความยุติธรรมทางสังคม
- ชุมชนในฐานะผู้นำการพัฒนา
- การสร้างสามัคคีธรรมของชุมชน
- การพัฒนาที่จัดการโดยชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน
- ความสุขสมบูรณ์เชิงบูรณาการและแบบองค์รวม

- ความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่างๆของชุมชนท้องถิ่น
- การคำนึงถึงขีดจำกัดของระบบนิเวศท้องถิ่น
- ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายของยุทธศาสตร์ท้องถิ่น

นอกจากนี้ อภิชาติ พันธเสน (2550 : 169-171) ได้กล่าวถึง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแนวใหม่ที่จะต้องสอดคล้องกับ"สมรรถนะของชุมชน" ในแต่ละท้องถิ่น ความสำเร็จจึงจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน ในความหมายนี้ต้องมีการปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ชุมชน โดยดำเนินโครงการด้วยตนเอง และใช้ทรัพยากรของชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายในการ แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของตนเอง การสร้างสมรรถนะของชุมชน ให้เข้มแข็งในระยะยาวกระทำอย่างผสมผสานกับมิติทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นแนวใหม่นี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดเศรษฐศาสตร์แบบพอเพียงนั่นเอง

แผนภูมิที่ 2.7 แสดงสมรรถนะของชุมชน

ที่มา : อภิชาติ พันธเสน (2550: 169-171)

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงจะมีลักษณะอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับ "สมรรถนะของชุมชน" (Community Capacity) หมายถึงความสามารถของชุมชนที่จะค้นหาศักยภาพของตนเองด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีการระดมศักยภาพเหล่านี้มาสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดความพอเพียงและความยั่งยืนแก่ชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้แนวคิดสมรรถนะของชุมชนนี้ครอบคลุมไปถึงเรื่องความสามารถของชุมชนทางด้านความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ ความสามารถในการปรับปรุงสถาบันหรือสร้างสถาบันใหม่ๆขึ้นมา รวมทั้งความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนเชิงบูรณาการที่อยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศชุมชน และหลักการของความพอเพียงของชุมชน

สรุปแนวคิด เศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชุมชนแบบทางสายกลาง โดยการพึ่งพาตนเอง ให้มีการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยอาศัยแนวคิดแบบองค์รวม

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 สถาปัตยกรรมไต

การศึกษาของอรศิริ ปาณินท์ (2539:153-161) เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวไตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มชาวไตจากรัฐฉานที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทยนั้น ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตามก็ยังมีความเป็นคนไตอย่างสมบูรณ์ มีสังคมวัฒนธรรมที่เรียบง่ายเอื้ออาทรต่อกันและกัน มีวัดและบ้านที่มีลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม มีร้านค้าและตลาดขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเกษตรกรรม ชาวไตในประเทศไทยมีความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษต่างๆ ทำให้มีพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาและประเพณีมากมายตลอดทั้งปี วิถีชีวิตของชาวไตจะมีความผูกพันกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม นับเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตในสังคมแบบเกษตรกรรม

จากการศึกษาทำให้ทราบถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวไตในภาคเหนือตอนบน ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน วัด สถาปัตยกรรมขนาดเล็กๆ ที่สนองความต้องการพื้นฐานของการดำรงชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างแนบแน่นอยู่ในวิถีชีวิตชาวไต

2.6.2 รายงานการปฏิบัติการเรื่องกลยุทธ์ฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ

งานวิจัยชิ้นนี้เกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญกับชุมชน โดยให้ความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่ชุมชนเป็นหลัก

วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ (2546:60-69) ได้แสดงให้เห็นถึง การอนุรักษ์ในรูปแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นหลัก โดยจะต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เพื่อดึงความคิดของผู้คนในชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สร้างความรู้ความเข้าใจกับผู้คนในพื้นที่ชุมชน ซึ่งรูปแบบการทำงานเดิมๆไม่ได้ให้ความสำคัญกับชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ไม่ยืดหยุ่น โดยความสำคัญของชุมชนอัมพวามี 3 ด้าน คือ ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม

และระบบนิเวศ นอกจากนี้ยังได้ทำกรอบในการอนุรักษ์ ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ด้านคือ 1. กายภาพ 2. เศรษฐกิจ 3. สังคมวัฒนธรรม 4. การเมืองการปกครอง

วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ (2552:3) ได้ศึกษาเอาไว้ว่า ชุมชนมีพลวัตรและการเปลี่ยนแปลง มีสิ่งใหม่ๆ ปัญหาใหม่ๆ เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนถือเป็นการผืนกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การอนุรักษ์ต้องทำควบคู่ไปกับการฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนจะประสบความสำเร็จได้จะต้องมีผู้นำท้องถิ่นและชุมชนที่เข้มแข็ง

2.6.3 แผนที่ยมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม

วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ (2550) แผนที่ยมรดกทางวัฒนธรรม เป็นหนึ่งในมาตรการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่อง การอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต โดยผ่านกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม อันมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง แผนที่ยมรดกทางวัฒนธรรม เป็นขั้นตอนเริ่มต้นของการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนอันสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีผลเป็นรูปธรรมมากขึ้น เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน อันสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนและหลักการกระจายอำนาจที่ท้องถิ่นมีการกำหนดทิศทางในการพัฒนาพื้นที่ของตน โดยแผนที่ยมรดกทางวัฒนธรรมสามารถนำไปใช้ได้ 4 แนวทาง คือ

1. เป็นระบบฐานข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความถูกต้อง เป็นข้อมูลอ้างอิงระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อประยุกต์ใช้ในกระบวนการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนา
2. เป็นกลไกและเครื่องมือในการตรวจสอบเฝ้าระวังการพัฒนาเมืองที่ไม่เหมาะสม และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงที่จะทำลายคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ชุมชน
3. เป็นเครื่องมือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวางแผนท้องถิ่น และบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น
4. เป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ เพื่อสร้างการรับรู้สาธารณะ อันจะนำไปสู่การสร้างพันธมิตรและพันธกิจร่วมกันของทุกภาคส่วนในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนต่อไปในอนาคต

2.6.4 วิชานิพนธ์หัวข้อ ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ชุมชนของชาวไต่บ้านเมืองปอน จ.แม่ฮ่องสอน

คณิชา รอดเรืองศรี (2544) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ในชุมชนของชาวไต่บ้านเมืองปอน จ.แม่ฮ่องสอน โดยศึกษารูปแบบกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ของคนไต่ในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนให้สอดคล้องกับและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมชุมชน กิจกรรมทางสังคมที่ทำในชุมชนแบ่งได้ออกเป็น 2 ประเภท คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ และกิจกรรมทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ ซึ่งแนวทางในการจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนที่เสนอมี 2 ด้านคือ ด้านกายภาพ เน้นการควบคุมการขยายตัวและการใช้พื้นที่ให้สอดคล้องกับลักษณะทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมชุมชน และด้านสังคมวัฒนธรรม เน้นการส่งเสริมจิตสำนึกในวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชน เพื่อให้เห็นคุณค่าอันนำไปสู่การจัดการอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบัน

2.6.5 วิชานิพนธ์หัวข้อการอนุรักษ์ชุมชนไทยจีน บ้านสันกำแพงปลา จ.เชียงใหม่

วิทยา ดวงธิดา (2548) ได้ทำการศึกษาการอนุรักษ์ชุมชนไทยจีน บ้านสันกำแพงปลา จ.เชียงใหม่ โดยศึกษาเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานและความเชื่อมโยงของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยจีนกับสภาพแวดล้อมและคติความเชื่อ ซึ่งชุมชนไทยจีนบ้านสันกำแพงปลาเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมตั้งแต่อดีต โดยสื่อให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งกรอบแนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนประกอบด้วยการสร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน และสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ชุมชน

2.7 สรุปแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมู จ.แม่ฮ่องสอน จึงได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยที่เหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา ดังนี้

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าให้คงอยู่ภายในพื้นที่ชุมชน ซึ่งได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ซึ่ง

ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น ควรให้ความสำคัญกับการจัดการโดยผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้คนในท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนอย่างยั่งยืนสืบต่อไปในอนาคต โดยอาศัยกระบวนการการฟื้นฟูความรู้ความสามารถของผู้คนในท้องถิ่นในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่อย่างยั่งยืนภายในพื้นที่ชุมชน กล่าวคือ ชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมูเป็นชุมชนไทยใหญ่แห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน ดังนั้น ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนจึงไม่สามารถเลือกจัดการสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องประกอบไปด้วยอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น วัดปางหมู หอเจ้าเมือง เสาเฒ่าบ้าน เรือนพักอาศัยแบบไทยใหญ่ที่แสดงออกถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ การใช้พื้นที่ของผู้คนในชุมชนทั้งบริเวณพื้นที่ว่างภายในบริเวณตัวบ้าน การใช้พื้นที่สาธารณะของชุมชน ตลอดจนรูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนที่มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

แนวคิดระบบนิเวศชุมชน เป็นเพื่อให้ทราบถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนในการดำเนินชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จนก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนนั้น ซึ่งวิถีแห่งการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตามที่ผู้คนในพื้นที่ชุมชนได้มีความสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน ผู้คนในชุมชนกับธรรมชาติ และผู้คนในชุมชนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภายใต้ระบบนิเวศของพื้นที่ชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นทั้งระบบความคิด ความรู้ ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ตลอดจนมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งได้มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นลักษณะของชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมูที่สืบทอดต่อกันมา

นอกจากนี้ในการศึกษาถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมู โดยรวมแล้วพบว่า ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้น จะต้องพิจารณาตั้งแต่ประวัติศาสตร์และพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม กายภาพและสิ่งแวดล้อมชุมชน ความเชื่อดั้งเดิม องค์ความรู้ท้องถิ่นที่ได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Intangible Cultural Heritage) รวมทั้งนโยบายในการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชุมชน แต่เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ศึกษาแล้ว ทั้งนี้ยังต้องขึ้นอยู่กับจิตใต้สำนึกของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนและการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนว่ามีความรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมไทย

ใหญ่ในพื้นที่ชุมชนของตนมากนักน้อยเพียงใด รวมทั้งบทบาทขององค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนรูปแบบกิจกรรมต่างๆให้คงอยู่ เพื่อให้เกิดการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ภายในพื้นที่ชุมชนไทยใหญ่บ้านปางหมูต่อไป

รูปที่ 2.1 แสดงการทำกิจกรรมร่วมกันของผู้คนในพื้นที่ชุมชน

ตารางที่ 2..2 แสดงการทบทวนแนวความคิดเพื่อทบทวนกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวความคิด	สรุปประเด็น
แนวความคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม	
<p>- ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม โดย Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto</p> <p>ICOMOS THAILAND</p> <p>DANIDA (ช่างในวรรณศิลป์ พิธีพันธุ์)</p>	<p>- เป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถหามาทดแทนได้ แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่น และเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน</p> <p>- เป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เป็นผลผลิตที่ได้จากการประดิษฐ์ คิดค้น คัดเลือก ปรับปรุง สร้างสรรค์ของบรรพชน ที่ยึดถือ เรียนรู้ สืบทอดและปฏิบัติกันมา</p> <p>- องค์ความรู้และค่านิยมร่วมกันของสังคม บอกเล่าเรื่องราวที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ กิจกรรมของผู้คน และขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา</p>
<p>- ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม โดย UNESCO ค.ศ.2003 (อ้างใน William)</p>	<p>- มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Tangible Cultural Heritage) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Intangible Cultural Heritage) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้</p>
<p>- กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม</p> <p>สายนต์ ไพชาญจิตร</p>	<p>- โดยให้ความสำคัญกับการจัดการโดยผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น ใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน ร่วมกับองค์กรต่างๆ ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้คนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น</p>

ที่มา : จากการสรุปแนวความคิดของผู้วิจัย

ตารางที่ 2.3 แสดงการทบทวนแนวความคิดเพื่อทบทวนกรอบแนวคิดในการวิจัย (ต่อ)

แนวความคิด	สรุปประเด็น
แนวคิดระบบนิเวศชุมชน	
- แนวคิดระบบนิเวศชุมชน ของ อานันท์ กาญจนพันธุ์	- สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดลักษณะและรูปแบบของวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้นๆ ให้อยู่ภายใต้กรอบของสิ่งแวดล้อม สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นมรดกวัฒนธรรมในชุมชน
- กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ของ สายนต์ โพชาญจิตร	-ระบบความสัมพันธ์และกระบวนการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ในสภาวะสมดุล เอื้อเพื่อเกื้อกูล ทำนุบำรุงกันอย่างต่อเนื่องยาวนาน
- กิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ ของ Marc askew and William S, Logan	- กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ และกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ
แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน	
ดวงจันทร์ อภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง	- การเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เน้น เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและเน้นความเข้มแข็งของประชาคม ซึ่งมีมิติของความยั่งยืนที่สำคัญที่สุดคือ วัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของสังคม

ที่มา : จากการสรุปแนวความคิดของผู้วิจัย

ตารางที่ 2.4 แสดงการทบทวนแนวความคิดเพื่อทบทวนกรอบแนวคิดในการวิจัย (ต่อ)

แนวความคิด	สรุปประเด็น
แนวคิดองค์กรชุมชน	
กาญจนา แก้วเทพ	<p>- องค์กรชุมชน เป็นการจัดระบบรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อดำเนินภารกิจต่างๆ ให้ลุล่วง องค์กรชุมชนมีลักษณะเป็นสถาบันที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่สืบทอดชีวิตของชุมชนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม อย่างยาวนานในประวัติศาสตร์</p>
แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง	
อภิชัย พันธเสน	<p>- ความสามารถของชุมชนที่จะค้นหาศักยภาพของตนเองด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีการระดมศักยภาพเหล่านี้มาสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดความพอเพียงอย่างยั่งยืนแก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมไปถึงเรื่องความสามารถของชุมชนทางด้านความรู้ ภูมิปัญญา พื้นบ้าน และ ความสามารถในการปรับปรุงสถาบันหรือสร้างสถาบันใหม่ๆขึ้นมา และการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนเชิงบูรณาการที่อยู่บนพื้นฐานหลักการความพอเพียงของชุมชน</p>

ที่มา : จากการสรุปแนวความคิดของผู้วิจัย